

Духова структура Федьковича.

(З приводу 100-ліття уродин).

Федькович з огляду на свою внутрішню структуру належить до найбільш загадкових і трагічних постатей нашого письменства. Характеристична його властивість — це внутрішнє роздвоєння. „Соловейком Зеленої Буковини“ сьогодні його не назовемо. Поруч із справді весняними нотками скільки в нього задуми, чорної меланхолії, песимізму! З поривом до людей, до світу дивно в нього єднається утеча від світу. Ентузіяст національного відродження не вміє знайти спільної мови з людьми свого покоління, стає відлюдком. З цього погляду повною його протилежністю був Сидір Воробкевич, і цілком слушно писав колись пок. Маковей: „Як порівняти вплив Воробкевича із впливом Федьковича на Буковині, треба рішучо сказати, що з Воробкевичевої праці на Буковині було більше користи, як із Федьковичевої, за життя обох (підкресл. О. М.). У Воробкевича було більше розуміння й охоти до товариського життя; його пісні були загально відомі; у буковинських видавництвах він часто й радо писав, а ті гадки, що він ширив своїми творами, були корисні; його поезії і пісні будили любов і до всього народу і до тіснішої батьківщини, Буковини, скріплювали духа земляків у тяжкі часи, вказували на недолю народу“. („Твори“ Воробкевича, I, стор. 407. Львів 1909, вид. Просвіти). Федькович також пробував навчати, заспокоювати потреби дня, але тоді переставав бути собою, не вмів знайти природного тону.

Причину цього явища мусимо добачувати в окремішній духовій структурі поета. Як людина схизотимічного характеру, живе він у своїм окремім світі. Це внутрішній світ, мереживо дум і мрій. Нахил до самозаглиблення, до копирсання у власнім нутрі та загадках буття відчужує людей того типу від життя, вони часто заломлюються, коли переходять від мрій до дійсності, як заломався Федькович, коли від молодечих мрій стати народнім співцем, блукаючи з лірою по країні, перейшов на львівський ґрунт, до практичної роботи.

Про відчуженість поета від людей свідчать сучасники. Німець Роткель добачив у нього ще в молодості „рисочку, котру можна було брати за ознаку почуття відрази до чогось, глуму, або болю“. (Маковей: Життєпись Ф-а, стор. 73). В пізнішому віці ця риса поглибилась. „Поет — писав Тит Ревакович — був звичайно замкнений у собі, недовірчивий і сумний. І в тім стані душі слухав — слухав других, нам майже не говорив нічого“. (Т. Ревакович: Причинки до біографії Ф-а — „Зоря“, 1888, ч. 2, стор. 35.) Своєрідність Федьковичевої вдачі підмітив добре Воробкевич: „Здоровий, плечистий і гарний чоловік, лиш тихий

і задумчивий, здається, що велика тяж йому серце давить, його — так мені здається — не тішить ні сонце, ні луна, ні днина, ні ніч, йому все однаково, і слова тяжко з нього почути... Він містичний чоловік, в його близькості якось одному unheimlich (моторошно) стає“. (Маковей, *op. cit.*, стор. 501, 502).

З тією відчуженістю тісно вязалися надзвичайна вразливість поета та почуття невдоволення, що „лежало в його вдачі“ (Маковей).

Яснішою стала б для нас психіка Федьковича, якби ми знали сферу духових зацікавлень поета, зокрема зацікавлень філософічними проблемами, до яких він мав особливий потяг.

На жаль, ця сфера мало відома, й тільки уривкові відомості трохі висвітлюють цю спробу. Правда, сила поета — не в абстрактних поняттях, а в сфері почувань і мистецьких образів, одначе світовідчуження поета й самі ті мистецькі образи стають виразнішими в світлі філософічних ідей, що є відгуком на найглибші запити людини.

Слід пам'ятати при тому, що й у сфері духових зацікавлень немає випадковості, і що потяг до таких чи інших проблем є впливом означеної психічної структури. Саме тут лежить і межа т. зв. впливовольгії. Вона має вартість настільки, наскільки висвітлює спорідненість духових структур, віднаходить однакові „психічні маси“ в окремих індивідуальностях, і в т. зв. впливах бачить не саму тільки зовнішню сторінку запозичень образів чи мотивів, а безперервність означеної духової течії, що знаходить своє річище в означених духових типах. Але не маємо тут діла тільки з „повтореннями“ того самого типу. Кожна індивідуальна людська душа — це щось неповторне й тому кожна індивідуальність відмінно відкликається на ту чи іншу духову течію, переживає її по-своєму, а споріднені душі зберігають тільки в основному риси, спільні даній течії, і звідти можемо говорити про романтиків, поетів „світової скорботи“ (Weltschmerz), реалістів тощо.

Річ для нас чималої ваги, що поет безперечно ніжної вдачі й теплого, сердечного чуття зустрівся на своїм життєвім шляху з філософією неґації, духовим світом Шопенгауера, котрий перенявся в своїм химернім мізку аскезою подвижників з-над далекого Ганґесу, й діалектикою мудрців погідної Гелляди, й безміром любови послідовників Божого Сина й насмішливістю та іронією умів передреволюційної Франції XVIII. ст. На цей факт звернув увагу ще Ом. Огоновський, що в філософії Шопенгауера шукав джерела Федьковичевого песимізму. Він писав про це в своїй історії літератури: „Позаяк філософічні письма Шопенгауера визначаються мовою цвітистою й поетичною, то Федькович полюбив їх вельми й переймився зовсім песимізмом цього німецького філософа“. („Зоря“, 1888, стор. 191.)

Ці відомості про захоплення Федьковича песимістичною філософією одержав Огоновський від Кліма Ганкевича, автора нарису словянської філософії (в німецькій мові). Та хоча, на

думку Огоновського, Шопенгауер так сильно заважив на житті й творчості Федьковича, проте дослідники якось не звернули належної уваги на це питання.

Взагалі недоцінили, як слід, справи Федьковичевої лектури. Звідки береться в поета „якесь заглиблення в самого себе, в абстрактні, філософічні питання, песимізм, містична нота“, які завважає Франко в Федьковичевій поезії, починаючи з 1868 р. („Діло“, 1901, ч. 283)? З'ясувати це все можна було б найкраще на основі лектури поета. Цікаві, але тільки побіжні помічення про цю лектуру дав о. Ол. Слюсарчук, що відвідав поета в його сільському помешканні ще в 1866. р. Він стверджує, що „мовчазливий та недовірливий“ поет по відході гостей „став бесідливим та щирим, як дитина, торкався в розговорі питань філософічних, а мав і цілу бібліотеку таких творів в язиці німецьким та французьким“. (Р. Заклинський: Спомини про Ф—а, ЛНВістник, 1901, т. 13, стр. 12.). Ці слова свідчать про ширші філософічні зацікавлення поета й тим дивніше, що матеріали до життєпису Федьковича, видані Маковеем, не дають нам певніших даних щодо цього. Треба здогадуватись, що виною й тут ота замкнутість та мовчазність поета, що неродо розкривав свою душу перед другими. З тих матеріалів можемо навести тільки одну-дві подробиці, а саме: в 1874. р. Т. Маркіз післав Федьковичеві на село книжку „Phädon oder über die Unsterblichkeit der Seele“ (автора не подано, але це, певне, Мендельсзонове наслідування Плятонового діяльогу про безсмертність душі). (Маковей: Матеріали до життєписи Ф—а, Львів 1910, стор. 231). Про знайомство з німецькою романтичною філософією свідчить і оця цитата Федьковича: „В моральному та й узагалі в оповіданні, якщо воно має мати поетичну вартість, — каже один славний німець (забув уже котрий) — повинен просвічувати вічний закон“. (там же, стор. 56, лист з 1863. р.).

Які були розміри впливу спеціально Шопенгауера, важко судити на підставі самих творів поета. Адже філософ і поет говорять різними мовами: один оперує поняттями, другий мистецькими образами. Сконстатувати ж тільки подібність настрою та світовідчужання — не досить. При тому не слід забувати, що філософічна рефлексія розвивалась у Федьковича не тільки під впливом лектури філософічних творів у властивому значінні, але під впливом філософічної лірики. До того й філософічна його лектура не обмежувалась творами самого Шопенгауера.

Ті місця в творах Федьковича, що наближають поета до сфери ідей Шопенгауера, аж надто скупі. Таке зближення до думок філософа можна добачувати в оцих міркуваннях Федьковича про абсолютну перевагу зла в житті:

„Десять лих
На добре засідають лиш одно,
Одно маленьке добре“.

(Писання, III, стор. 92., вид. Наук. Т-ва ім. Шевч.)

„То лихо годі наситити, бо
 В'но ситости не має в собі, і
 Во вік не буде мати! За того
 Само в'но доти жресь та жре, аж доки само
 Себе не зіжре, а тогди
 В'но найгоłodне є! — Ото проклін
 Недоброго на світі: жертви й жертви,
 А в посліди себе! (III, 91—92 — „Довбуш“).

Поетове розуміння зла цілком покривається з ученням Шопенгауера про ненаситну „волю до життя“ — оте вічне джерело життя та воднораз джерело безмірних страждань, взаємного пожирання живих істот.

Ще більш характеристичне оце місце з трагедії „Довбуш“ (друк. 1869. р.):

Що цей світ?
 Що це життя ліуче? волоконця
 Начіски лепу — отщо! Прядемо
 Його, як цей кужіль — а тут воля
 Лиш з-за пліч закрадеться та й утне
 Ту золоту нам нитку, що лиш світ
 Гадали заснувать нев... от яке
 Тото прядіння наше! (III, 140).

Підкреслене нами в цій цитаті слово „воля“ взяте поетом у цілком специфічному значінні „волі до життя“. Воля, як принцип життя, що приховує в своїм лоні безліч життєвих форм, це воднораз і принцип смерті, бо окремі, скороминущі явища невпинно нівечать себе, задалегідь засуджені на загибель. Таке розуміння „волі“ міг поет засвоїти собі тільки з Шопенгауерової філософії.

Не вважаючи на оті зближення, в світі ідей Федьковича лишилось небагато з Шопенгауера, як свідчать м. ін. пізніші його заняття з астрологією. Та в кожному разі світовідчужання поета було песимістичне („з мене великий песиміст“ — писав поет до Терлецького ще 1868. р.) і це якраз привело його до Шопенгауера.

Це світовідчужання та внутрішнє розладдя, що поглиблювалося щораз більше, зблизило нашого поета й до поетів „світової скорботи“, що радо торкалися філософічних питань про потойбічний світ, призначення людини, проблеми зла тощо. Ця духовна спорідненість з поетами-песимістами дала в своїм наслідку подібні мотиви й образи в поезії Федьковича. Очевидно, в них не замикається весь діяпозон творчости Федьковича, але вони становлять її характеристичні „горішні тони“. Тут прокидається й туга поетова за самотою, „де б людей не було“, тут почуття трагічного внутрішнього розладдя:

„Так, мій бадечку, пропав я!
 Хоть з рушниці та у груди! —
 Не допоможуть ні лік рі,
 Та ні Бог вже, та ні люди! (Твори, I, 328).

Поет думає скорботну думу „яко син той болю, найнещасливіший на всі людські діти“ (I, 27), думу, повну зневіря до людей. Поет змагається з сумнівами, які врешті перемагають. Віра в мету життя, в ідеальну сторінку буття захитується:

Боже Ти наш, Боже!
 Може Твого царства немає на світі?
 Може Ти нас долі у найми продав?
 Може ми крпацтва штеповані діти? (I. 327.)

Недавно ще впевняв поет, що Бог „не водить, як кішечку, стеблом чоловіка“, але згодом життя здається йому якимсь глумом, насміхом вищих сил з людини. В своєму розбудженому критицизмі й скептицизмі поет доходить до такого ж з'ясування проблеми буття, до якого дійшли поети „світової скорботи“.

Цілком подібні образи й думки знаходимо нпр. у поета-песиміста Леопардія:

„Для вас, мармурні божества, нещасний людський рід є предметом глуму й жарту“.

„Може небеса зсилають нам труди, гіркі випадки й нещасні пристрасті, щоб мати лише видовище в своєму безтурботному бутті“.

(Leopardi, La poesie. Firenze, 1886, p. 47, 48).

Для Федьковича „світ цей окаянний“, „обдурені бідні люди“ (I, 375), чоловік „від долі забутий“ (I, 379). Внутрішній світ поета розкривається в тонах повної безнадійности й розшарпаности.

Варт звернути увагу, як на поетовій палітрі в добу затрати віри в життя переважають темні барви: думи — „чорні ж ви мої“ (I, 374), „кроваві свої руки“ (I, 376); „чорний косар“ (у поезії під тим же наголовком) „чорно одітий“ в руках хрест і книгу має, „а все чорне неначе ворони“ (I, 399—400). Поетова уява розмальовує ось які страхітні образи:

Не дивися!
 Бо на шиї 'му гашечка [гадюка]
 Аж чорно — черлена
 Оповилась... очі іскрять. (I, 377).

Повна таких „чорно — черлених“, кривавих страхіть і трагедія „Довбуш“:

Чи ж не шує та чорна доля
 То бідне людське серце мов шакаль
 Плеху ту ланю пуші? (Пис. III, 229).

Є в нашого поета ще один замітний образ, якого я не хотів би поминути мовчки. Маю на думці вірш „Бісків“. Грізна скеля Бісків глибоко вразила колись поетову уяву. Про неї писав він в оповіданні „Штефан Славич“: Над річкою Путилівкою знімається „на березі страшний великий камінь, мов монастир який залятий, або замок який, що до половини засунувся

в землю. І хто зна, чи це справді не є який заклятий замок, бо щоночі, бачите, скоро місяць у повні, сидить він (щезби) у одній дірі або на прискалку де, та так вам сумно та жалісливо на скрипонці приграває, що подорожний, аби не знати що, то мусить стати й заплакати. У нас тому назвали тот камінь Бісків (бо ніби біс там грає), а по ньому назвали й цілий верх проти того каменя Бісковом“.

У цьому образі відбилась чисто-народня фантастика. Але згодом він набирає більш літературного романтичного характеру. До того Біскова вертається поет у другій половині 70-тих років у вірші „Бісків“: На горі Бісків грає на гуслях „чорний скрипник“, аж ся скеля коле“:

А там низом по-під скелю
 Далеко у долі
 Йде прочанин у Сочаву...
 Став, слухає хвилю,
 Та неначе окаянный
 Подерся на скелю! (I, 384).

Подібно діється з гнаним сумнівами Фавстом Ленава. До нього доноситься ген на гори голос дзвонів і будить у ньому бурю думок:

Wie wird mir nun zu Mut mit einem Mal!
 Wie fasst mich plötzlich unbekannte Qual!
 Ich fühl's: des Glaubens letzter Faden reißt,
 Anweht mein Herz ein kalter, fünstreter Geist.
 O, dass die Töne, die vom Tal sich schwingen,
 Mich wie ein Aufschrei bitterer Not durchdringen.
 (Lenau, Werke. S. 372. Helios Ausg.).

Він так само, як той Федьковичів прочанин, пнеться на гору, аж під ним обривається камінь.

Це зближення обох поетів важне для нас лиш настільки, наскільки вказує на подібне світовідчуття поетів та виявляє їх подібну вражливість на означені „courrants spirituelles“. Це все разом свідчить про наскрізь романтичну духову структуру нашого поета.

В тому образі важливий ще один момент: це та надзвичайна сила, яку приписується музиці. Дозволимо собі навести деякі цитати, щоб скріпити нашу думку про роль музики в духовім житті Федьковича. Ось на Сокольському на скелі стоїть „біломаймурний легінь“.

І сам як з маймуру він кутий,
 І з маймуру на нім одінь.
 І гусли маймурні тримає
 У маймурових він руках...
 І грає він на них... а грає,
 що сум збирає тя та жаж! (I, 385)

